

УДК 3.322

В.С. БЛІХАР

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ ЯК ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КОНТАКТІВ МІЖ ДЕРЖАВНОЮ ВЛАДОЮ І ЦЕРКВОЮ

Бліхар В'ячеслав Степанович – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та політології Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті досліджуються соціальні обумовленості державно-церковних відносин з огляду на їх філософську інтерпретацію, що дозволяє трактувати державно-церковні контакти як імплементацію відносин між державною владою і церквою у межах їх співпраці заради суспільного блага.

Ключові слова: державна влада, суспільство, церква, державно-церковні відносини.

В статье исследуются социальные обусловленности государственно-церковных отношений учитывая их философскую интерпретацию, что позволяет трактовать государственно-церковные связи как имплементацию общения между государственной властью и церковью в пределах их сотрудничества ради общественного блага.

Ключевые слова: государственная власть, общество, церковь, государственно-церковные отношения.

The article investigates the social conditioning of church-state relations in view of their philosophical interpretation that allows us to treat the state-church relations as Implementation relations between public authorities and the church in their cooperation for the common good.

Keywords: state power, society, church, state-church relations.

© В.С. Бліхар, 2013

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена особливим значенням церкви як боголюдської інституції, невіддільною від сил світу, котра має не лише трансцендентну природу, а й сформована в історичному контексті взаємозв'язку з державою і суспільством. У цьому випадку держава, враховуючи вплив на унормування суспільного життя, також не існує поза межами взаємодії з церквою. Тому державно-церковні відносини в їх соціально-філософській ретроспективі є актуальними та важливими для наукового дослідження.

Мета дослідження полягає у вивченні державно-церковних відносин як імплементації відносин між державою і церквою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість тематики державно-церковних відносин є своєрідною відповіддю на нову інтерпретацію часу, яка включає у себе феномени того, як сучасна людина розуміє своє буття і, відповідно, як похідне, – як вона буде свій життєвий простір. Доцільно в цьому випадку навести твердження Йогана ван дер Влоета, який зауважив, що в антропологічно-екзистенційному вимірі час – це не лише якийсь проміжок фізичного виміру, але щось набагато більше. На його переконання, «час – це не лише те, що минає, – це екзистенційний досвід минулого, теперішнього і майбутнього в їх найрізноманітніших вимірах, серед яких розвивається і вирує справжнє життя» [2, с. 5]. В цьому випадку варто вести мову, скажімо, про трактування неділі Р. Гуардіні, поділяючи його погляди Влоет зауважував: «Неділя – це не справа окремої людини, її релігійної позиції чи потреби у відпочинку. Це справа спільноти, а точніше справа суспільного порядку» [2, с. 3]. Таке трактування значення феномена неділі для суспільного порядку базується

на розумінні важливості власне антропологічного виміру неділі, що ним вона пов'язана із гідністю людської особистості. Водночас слід брати й до уваги те, що заперечення глибинного сенсу неділі неодмінно призводить до поверхневого сприйняття людської особистості (як зредукованої істоти – економічно-споживацької, головними атрибутами якої є творення та споживання товару). Це сприйняття людини є досить поширеним у сучасному техногенному суспільстві, де цінність особистості великою мірою визначається її ефективністю в економічній сфері – людина є тим ціннішою, чим більше продукції може виробити. Відтак актуалізується неповага до гідності людини загалом.

Екзистенційне трактування часу детермінує його як важливу константу у формуванні та конструюванні внутрішньо антропологічного та загальносоціального простору. Подібне сприйняття людиною часу слугує фундаментом правильного відношення органів державної влади стосовно побудови екзистенційно виправданих суспільних відносин. У цьому випадку людина, будучи свobodним творцем свого екзистенційно-часового виміру, свідчитиме про власну аксіологічну гідність і неповторність. Беручи до уваги те, що в межах техногенного трактування людини вона не лише втрачає своє фізичне та психічне здоров'я, але й, фактично, стає поневоленою працею.

Християнське трактування праці, пов'язане з розумінням неділі, що, в умовах сьогодення стає своєрідним викликом перед економічно-матеріальним світосприйняттям і світоглядом (праця сприймається виключно в контексті певного товару, який продається тому чи іншому працедавцеві). Як наслідок – численні колізії на антропологічно-аксіологічному рівні та спротиви на соціальному, оскільки порушується екзистенційний порядок

співвідношення між людиною та працею. Цьому складному сучасному явищу дав характеристику і папа Іван Павло II: «В усіх цього роду суспільних ситуаціях виникає заколот, внаслідок якого цілком відвертається лад, установлений перший раз уже словами книги Буття: людина трактується наче знаряддя продукції, тимчасом як її – єдино її, без огляду на те, яку працю виконує – слід трактувати як діючий суб'єкт праці, а отже, як справжнього діяча і творця» [5, с. 21].

До прикладу, біблійно-богословський вимір вихідного дня відображений у смисловому святкуванні суботи. Своєю чергою, святкування суботи сягає ще подій божественного створення світу, зокрема книги Виходу Святого Письма: «День же сьомий – відпочинок на честь Господа Бога твого... Бо шість днів творив Господь небо і землю й море, і все, що в них, а сьомого дня відпочив» [10, с. 77]. Таким чином після шести днів праці, на сьомий день людині слід утриматись від роботи, віддавши належне відпочинку. До речі, дотримування святкування сьомого дня у старозавітній ментальності описувалось двома словами – Chamor і Zarkhor, що, відповідно, означали «дотримуватись» та «пам'ятати». До того ж, якщо перше має заперечувальне значення, оскільки означає пасивну дію (утримуватись від будь-якої праці), то друге вже більш позитивне та, разом із молитвою, читанням і дослідженням Святого Письма як головного джерела такої глибокої екзистенційно-богословської традиції святкування сьомого дня спонукає до усвідомлення всієї глибини здійснюваного утримання. Наприклад, М. Сале розглядає таку зупинку творення Бога після шести днів як явище створення своєрідного простору, де творіння отримало б змогу діяти. На його думку, якщо Бог сьомого дня відпочив, якщо Він затримався, перервав свою творчу діяльність, то це для того, щоб дозволити сотворінню, а насамперед самій людині, жити автономно, розквітати й повнотою своїх сил розвиватись вільно перед Богом» [9, с. 68].

Трактування такої події у цьому контексті виражає, певною мірою, діалогічність Бога та створіння, з-поміж якого людина – це його вінець. У біблійно-богословській ретроспективі щодо події утримання сьомого дня можна вести мову про те, що Бог підкреслює факт свого існування для свого створіння, а не суто існування лише у своїй трансцендентності. У певному сенсі, така повага до створіння виявляє Божу іманентність, одним із проявів якої є постійна опіка з боку Бога над своїм творінням, як і ставлення до нього з великою повагою, визнаючи не лише статичну онтологічну цінність, а й цінність динамічної діяльності, врешті, творчості людської особистості. Зрештою, визнання цінності за результатами творчості людини є також і своєрідним визнаванням значимості людської гідності. Тому, на переконання М. Сале, сьомий день є своєрідним проміжком, який стоїть між мовою Бога та мовою людини, він є тим першим кроком, який здійснює Бог для того, щоб дати можливість говорити іншому, як далі людина у цей день дає простір для мови Бога у її житті. Він, на думку мислителя, є «актом визнання іншого в усій його

повноті, не лише визнання його інакшості, але й також – коли надати йому слово – дозволяє пізнавній другій особі сповнити цим шляхом той самий творчий акт визнання першого vis-a-vis [9, с. 69].

У відносинах між органами державної влади та громадянами майже завжди присутній елемент примусу, оскільки держава, в основному, прагне спокою та добробуту, що мають місце за відсутності конфліктів між індивідами. Проте, в цьому контексті кожна людина прагне дещо іншого, а саме – діяльності та розмаїття. У цій перспективі можна сприйняти ідею про те, що державні заходи послаблюють енергію народу. Щодо способу повчання держави відносно своїх громадян вдало підмічає Вільгельм фон Гумбольдт зауважуючи, що «дії, які держава вважає за найкращі, вона подає як результат своїх досліджень і потім або безпосередньо наказує громадянам виконувати їх, ухваляючи певний закон, або опосередковано робить їх обов'язковими їх для громадян, провадячи якісь заходи, або ж спонукає їх, спираючись на свій авторитет, даючи певні винагороди, вдаючись до інших засобів заохочення, або, нарешті, просто рекомендує виконувати їх, наводячи аргументовані підстави» [3, с. 651]. Іншими словами, держава, на свій розсуд, знаходить певне «правильне» рішення і намагається за будь-яких обставин зробити так, щоб таке рішення було виконане її громадянами. Безперечно, певний позитивний момент у такому стані речей є, адже досягається важлива мета – стабільність у суспільстві. Хоча за такого підходу існує можливість виникнення негативних тенденцій. Наприклад, немає гарантії, що рішення, які прийняла держава, є правильними у морально-етичній перспективі, що, своєю чергою, ставить під сумнів дотримання фундаментальних прав стосовно людської особистості. Прикладів такого хибного підходу в історії людства безліч – починаючи від незаконних вчинків і злодіянь, жорстокості стародавніх імперій і закінчуючи жахливими експериментами над людством різноманітних тоталітарних систем сформованих у XIX–XXI стт.

Ознайомлюючись із наслідками подібних злодіянь минулого, людина як психічно здорова в сьогоденні умовах перебуває у світоглядному замішанні і може піддатись впливу таких хибних ідеологій. Водночас у такому випадку необхідно враховувати певні закономірності, що були відкриті у сфері соціальної психології, особливо, що стосується великого значення для людського індивіда авторитету інституції влади. Щодо цього доцільним видається наведений Д. Майерсом експеримент, що проводився серед медсестер. Спочатку їм суто гіпотетично змалювали ситуацію, немовби до них подзвонив незнайомий лікар і наказав ввести чітко завищену дозу ліків, до того ж, їх запитали, що б вони робили у такому випадку. Усі медсестри дали відповідь, що вони б відмовилися виконувати цей наказ. Натомість, коли в реальності пролунав дзвінок від незнайомого лікаря з таким наказом, то лише одна медсестра із 22 відмовилася виконувати його, тоді як 21 – поспішили ввести хворому чітко завищену дозу ліків [6, с. 257–258].

У цьому контексті й можемо спостерігати фе-

номен відношення до легітимної влади, де лікар – легітимна влада, що видає накази, а медсестра (народ, суспільство) – підкоряється. Цікавим є той момент, що закономірність, яка була б доречною, скажімо в армії, для чоловіків, має місце також й у зовсім не армійському середовищі, і то серед жінок, що, само собою, ще більше утверджує переконання про універсальність такої закономірності стосовно людської особистості загалом.

Якщо говорити про вплив органів державної влади на громадян, то обов'язковим чином, навіть беручи до уваги загальнолюдський вимір, слід враховувати свободу особистості. Максимально наближеним до виправданого чи ідеального стану в цьому контексті буде наведений підхід Вільгельма фон Гумбольдта, за яким необхідно «продемонструвати людині всі можливі розв'язки проблеми, підготувавши її, таким чином, до самостійного вибору найдоцільнішого з-поміж них, або ж, що набагато краще, – дати їй змогу самостійно знайти розв'язок, детально розповівши про всі труднощі, які необхідно подолати» [3, с. 651].

Очевидно, що це був би ідеальний по відношенню до людської свободи підхід. Проте, з огляду на нерівномірність розвитку інтелектуальних та морально-етичних якостей людської особистості, такий підхід у відносинах «держава–особистість» застосувати в реальності малоімовірно. З огляду на це, можемо усвідомлювати соціальну потребу: для того, щоб владою розроблялися мудрі рішення, має формуватися штат професійних експертів, які згодом, за виваженого керівництва, слугуватимуть еталоном для всієї спільноти. Досить слушно з цього приводу висловився В. Парсонс, що «там, де присутня чітко централізована влада, там присутній і експерт – часом на виду, часом у тіні; у згоді із виправданням влади чи в роботі над її зміною ... цей експерт однією ногою стоїть у знаннях, а іншою – у владі та готує таємниці до практичного використання» [8, с. 334]. З огляду на це, величезна відповідальність лежить на ідеологічних лідерах тих чи інших політичних систем, оскільки сама система працює як машина, що сліпо ведеться своїми керівниками та матеріалізує думки своїх керманців тощо.

До слова, жива пам'ять прямих і непрямих утисків церкви на території колишнього СРСР. У той час держава різноманітними заходами всіляко послаблювала церковну структуру та авторитет християнської релігії. Сьогодні ж простежується певного роду афішування своїх конфесійних переконань, коли перших осіб держави транслюють на великі релігійні свята як таких, що беруть участь у церковних богослужіннях. Проте, попри таку зовнішню богобоязливість, у їх «християнському» світогляді приховано залишається інша небезпека, про яку, в принципі, згадує С. Аверинцев, коли пише, що «послідовний релятивізм і гедонізм, захоплені «прогресом», можуть створити тип людини, здатної прийняти навіть ідею Бога без того, щоб вона його до чогось зобов'язувала, бо його ніщо і ні до чого не зобов'язує, і будь-яка заповідь, моральна або обрядова, видається його свідомості нестерпно застарілою, наївною і нав'язливою» [1,

с. 363]. Зрештою, такого роду небезпека стосується не лише основ християнської релігії зокрема, релігійного життя загалом, але й загальносуспільного життя в цілому, оскільки гедоністичний підхід до буття не залишає місця для існування обов'язків, що завжди присутні за ціннісно-правильного підходу до життя.

Хоча й слід зізнатися, що навіть у такій не зовсім позитивній ситуації не можна простежити в діяльності органів державної влади головний рушій покращення суспільного життя. Самі собою вони можуть багато зробити для суспільства, проте, в цьому контексті, необхідно наголосити на декількох важливих моментах. У такій ситуації з усією очевидністю постає потреба співпраці держави та церкви як інституції, що може стати своєрідними «очима» діяльності держави. Очима в тому сенсі, що, будучи інституцією, що закорінена у трансцендентно-аксіологічному вимірі, має здатність чітко бачити екзистенційно правильні напрями розвитку суспільства, напрями, які були б узгоджені як з морально-етичними законами буття, так і з іншими очевидними законами глибокої буттєвої дійсності у всіх її вимірах. Співпраця між державою і церквою спрямована на реалізацію покликання людської особистості як на особистому, так і на соціальному рівнях. Як зазначається у Компендіумі Соціальної Доктрини Церкви, «організована структура що Церкви, що політичної спільноти – не самоціль; вони призначені служити людині, допомагаючи їй цілковито реалізувати свої права як громадянина і християнина та сумлінно здійснювати відповідні обов'язки» [7, с. 261].

Разом із певною «допоміжною» функцією церкви у керуванні суспільством самі органи державної влади повинні бути, у певному сенсі, обмеженими абсолютно не церковними чинниками. Беручи до уваги те, що одним із головних завдань влади є захист природних прав людської особистості, з-поміж яких право на свободу залишається чи не найголовнішим, то, одним із ключових завдань уряду є, без сумніву, захист свободи своїх громадян як від посягань іззовні, так і від внутрішніх небезпек з боку своїх співвітчизників. Саме тому влада морально зобов'язана дбати про дотримання правопорядку, сприяння та захист ринкової конкуренції, підтримку приватного сектора в усіх сферах суспільного життя. Отже, добре розвинений приватний сектор може служити своєрідним гарантом проти свавілля централізованої влади як в економічній сфері, так само і в суто ідеологічній, оскільки саме він може бути достатньою мірою ефективним захистом свободи слова, переконань, віросповідань тощо.

Щодо обмеження прав держави та довіри її громадян В. Гумбольдт зазначає, що «коли йдеться про дорослих громадян, то [вона] може дотримуватись лише негативним способом, давши їм повну свободу, що не усуває жодних перешкод і водночас породжує силу та вправність, необхідні для їх подолання; а позитивним способом – лише тоді, коли йдеться про дітей та юнаків, охоплених справді національною системою народної освіти» [3, с. 651]. Стосовно виховання дітей, то ні в кого не викликає

сумніву у потребі застосовувати до них різноманітні методи виховання. У цьому випадку органи державної влади мають дуже великі можливості у справі сприяння тому, щоб діти змогли вивчити основи християнської релігії. Адже, на відміну від дорослих, які працюють у різноманітних місцях, діти майже із 100% ймовірністю відвідують заклади освіти. Саме цей факт дає можливість державі через заклади освіти охопити своїм впливом майже всіх представників молодшої вікової групи.

До того ж, на нашу думку, не лише те, що майже всі діти переходять через коридор формування освітянськими закладами є важливим у справі їх формування, оскільки сама суть дитячого та молодого організму має таку важливу рису, яка, значною мірою, розпорошується у дорослої людини, це – гнучкість та відкритість до сприйняття нової інформації.

Дитина народжується безпорадною і такою, що без опіки дорослої людини не змогла б вижити. Парадоксальним чином ця її слабкість обертається силою, вмінням розвитку у сфері соціальної комунікації. Дитина для того, щоб вижити, повинна пристосовуватись до соціального середовища, на підсвідомому рівні шукаючи різні середники, які б спонукали дорослих виконувати її волю. Діти як ніхто інший відчувають, з одного боку, свою залежність, а з іншого – бачать реальну силу соціальної комунікації та гнучкості у пристосуванні до навколишніх соціальних умов. У цьому сенсі слухними видаються слова Д. Д'юї про те, що «із суспільного погляду, залежність означає радше силу,

ніж слабкість, бо передбачає взаємозалежність... Завжди є загроза, що усвідомлення особистої незалежності зменшить соціальну здатність індивіда, породжуючи самовпевненість, збільшуючи самодостатність, викликаючи відчуженість та індиферентність» [4, с. 41].

Висновки. Як результат, довгострокове панування атеїстичної ідеології на теренах України привело до багатьох негативів у релігійному вимірі суспільствотворення і державотворення. З-поміж них, у контексті нашого дослідження, доцільно виокремити повне руйнування традиції релігійного виховання через систему освіти і зменшення поля релігійної освіти до дуже малих розмірів, де свіdomо проводились заходи стосовно недопущення до цих джерел дітей та молоді. Як наслідок, після розпаду СРСР Україна опинилася перед питанням відновлення релігійної освіти в межах своїх освітніх програм.

Як не дивно, але повна відсутність вітчизняної системи викладання основ християнської релігії у школі мала й позитивний бік, оскільки саме цей факт спонукав осіб, небайдужих до долі власного народу, переймати моделі, які функціонували в інших країнах, як і дав поштовх до активної комунікації із представниками, які мали відношення до релігійної освіти інших народів. Це, в кінцевому підсумку, спричинило збагачення досвідом задля вирішення питання релігійної освіти в Україні. І внаслідок вивчення такого досвіду відкрилися б непередбачувані та цікаві виміри питання релігійної освіти в країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверинцев С. Християнство у XX столітті / С. Аверинцев // Софія-Логос. Словник. – К. : Дух і Літера, 2007. – С. 355–408.
2. Влоет Йоган ван дер. Антропологічне значення неділі / Йоган ван дер Влоет // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис. – Жовтень-грудень, 1994. – №4. – С. 3–15.
3. Гумбольдт Вільгельм фон. Позитивна і негативна держава / Вільгельм фон Гумбольдт // Лібералізм : Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2009. – С. 649–651.
4. Д'юї Д. Демократія і освіта / Д. Д'юї. – Львів : Літопис, 2003. – 294 с.
5. З праці своєї [Laborem exercens] // Енцикліка Вселенського Архієрея Івана Павла II. – Львів : Місіонер, 2008. – 78 с.
6. Майерс Д. Соціальна психологія : [Учебник] / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 2011. – 800 с.
7. Папська Рада «Справедливість і мир». Компендіум соціальної доктрини Церкви. – Київ : Кайрос, 2008. – 549 с.
8. Парсонс В. Публічна політика : Вступ до теорії й практики аналізу політики / В. Парсонс. – К. : Києво-Могилянська академія, 2006. – 549 с.
9. Сале М. Сповнення шабату – від сьомого святого дня до Божого спочинку в Бозі / М. Сале // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис. – Жовтень-грудень, 1994. – №4. – С. 65–85.
10. Старий Завіт // Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Мадрид, 1990. – С. 3–1070.